

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.884.04
в Одеському державному університеті
внутрішніх справ
65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
Гритенко Оксани Анатоліївни – на дисертацію Калинки Наталії Леонідівни
«Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або
службових повноважень працівником правоохоронного органу», подану на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю
12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

Ступінь актуальності обраної теми.

Дисертація Калинки Наталії Леонідівни присвячена кримінальній відповідальності та покаранню за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Обрана проблематика належить до тих напрямів кримінально-правової науки, у яких нормативна визначеність безпосередньо пов'язана із забезпеченням законності реалізації державного примусу. Працівники правоохоронних органів наділені владними повноваженнями, правом застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю, проводити затримання, інші примусові й процесуальні заходи. Вихід за встановлені законом межі таких повноважень здатний одночасно порушувати права конкретної особи, встановлений порядок службової діяльності та авторитет державних інституцій.

Актуальність теми посилюється особливостями функціонування правоохоронної системи в умовах воєнного стану. Збільшення обсягу безпекових завдань, робота на блокпостах, у прифронтових районах і на деокупованих територіях, участь у режимних та евакуаційних заходах об'єктивно розширюють

кількість ситуацій, у яких правоохоронець застосовує владні та примусові повноваження. Водночас такі обставини не змінюють вимоги ч. 2 ст. 19 Конституції України щодо діяльності органів державної влади та їх службових осіб виключно на підставі, у межах повноважень і у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. Тому наукове уточнення меж правомірного примусу та критеріїв кримінально караного перевищення набуває підвищеної ваги.

Наведені здобувачкою статистичні відомості також підтверджують, що застосування ст. 365 КК України супроводжується суттєвими труднощами. За даними, використаними в роботі, у 2020–2025 роках кількість облікованих кримінальних правопорушень за цією статтею істотно перевищувала кількість проваджень, у яких обвинувальні акти були направлені до суду, а судова статистика демонструє невелику кількість засуджених порівняно із загальним масивом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Це вказує на складність установлення змісту і меж конкретних повноважень, ознаки явності перевищення, істотної шкоди, тяжких наслідків, а також відмежування кримінально караної поведінки від дисциплінарного проступку або правомірного застосування примусу.

Додатковим аргументом на користь своєчасності дослідження є зміна законодавчого підходу до суб'єкта ст. 365 КК України. Після звуження у 2014 році кола осіб, здатних нести відповідальність за цією нормою, до працівників правоохоронних органів виникла потреба в уточненні того, які ознаки особи є визначальними для визнання її спеціальним суб'єктом, чи достатньо формальної належності до певного органу, як оцінювати фактично виконувані правоохоронні функції та обсяг владних або примусових повноважень. У дисертації ці питання пов'язані з аналізом об'єктивних і суб'єктивних ознак складу, правилами

кваліфікації та проблемами покарання, що забезпечує внутрішню єдність предмета дослідження.

З огляду на викладене тема дисертації Н. Л. Калинки є актуальною для науки кримінального права та сучасного правозастосування, а проведене дослідження спрямоване на розв'язання комплексу питань, які залишаються дискусійними після істотних змін кримінального законодавства і системи правоохоронних органів України.

Оцінка наукового рівня дисертації та публікацій здобувачки.

Науковий рівень дисертації підтверджується широтою опрацьованої джерельної бази та поєднанням доктринального, нормативного й емпіричного матеріалу. У роботі проаналізовано кримінальне законодавство України різних історичних періодів, чинні нормативно-правові акти, які визначають статус і повноваження працівників правоохоронних органів, матеріали наукових досліджень, судову практику, статистичні й аналітичні дані, а також кримінальне законодавство зарубіжних держав.

Емпіричну основу становлять узагальнені матеріали 119 кримінальних проваджень за ст. 365 КК України та результати анкетування 290 респондентів, серед яких 90 слідчих Національної поліції України, 125 слідчих Державного бюро розслідувань і 75 науково-педагогічних працівників. Такий матеріал дав можливість зіставити теоретичні висновки з проблемами, що виникають при визначенні меж повноважень, оцінюванні насильства, кваліфікації та призначенні покарання. Використання офіційних даних Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора і Державної судової адміністрації України доповнює емпіричну складову дослідження.

Основні результати дисертації відображено у семи наукових працях: чотирьох статтях у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, одній

статті у зарубіжному науковому виданні та двох тезах наукових доповідей. Тематика публікацій охоплює генезис кримінальної відповідальності, кримінально-правову характеристику перевищення влади або службових повноважень, проблеми кваліфікації й відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, покарання та зарубіжний досвід. Це свідчить про послідовне оприлюднення положень, які становлять зміст дисертації.

Заявлені мета і завдання узгоджуються з предметом дослідження. Послідовність переходу від стану наукової розробки та історичного розвитку відповідальності до аналізу складу кримінального правопорушення, а надалі – до кваліфікації, покарання та зарубіжного досвіду відповідає логіці кримінально-правового дослідження кандидатського рівня.

Новизна представлених наукових результатів, повнота їх викладу в дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів визначається комплексним дослідженням чинної редакції ст. 365 КК України з урахуванням сучасної системи правоохоронних органів, судової практики та умов воєнного стану. Позитивної оцінки заслуговує те, що здобувачка не обмежується описом елементів складу кримінального правопорушення, а формулює взаємопов'язані пропозиції щодо уточнення його ознак і диференціації кримінальної відповідальності.

До результатів, які становлять інтерес для подальшого розвитку кримінально-правової доктрини, належить запропоноване розуміння службової діяльності працівника правоохоронного органу як комплексу суспільних відносин, що забезпечують установлений законом порядок реалізації владних і службових повноважень під час здійснення правоохоронних функцій. На цій основі визначено безпосередній та можливі додаткові об'єкти кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України.

Аргументованою є постановка питання про неузгодженість буквального змісту ч. 2 ст. 365 КК України, яка відсилає до дій, передбачених ч. 1, із підходом судової практики щодо істотної шкоди. Здобувачка пропонує усунути неоднозначність шляхом законодавчого уточнення умов застосування частин другої і третьої. Незалежно від можливих дискусій щодо конкретного способу нормативного вирішення, виявлення цієї проблеми та її послідовний аналіз є змістовним результатом дисертації.

До нових положень належить пропозиція надати вчиненню перевищення влади або службових повноважень в умовах воєнного стану самотійного особливо кваліфікуючого значення, а також визнати вчинення діяння групою осіб і групою осіб за попередньою змовою кваліфікуючими ознаками. Ці пропозиції пов'язані з авторським баченням диференціації кримінальної відповідальності залежно від способу, обстановки та підвищеної небезпечності вчиненого.

Суттєвим є розвиток положень про спеціального суб'єкта. У роботі обгрунтовано, що формальне перебування особи у штаті правоохоронного органу не є достатнім; необхідно встановлювати набуття відповідного правового статусу, фактично виконувати правоохоронні функції, зміст владних чи примусових повноважень та їх зв'язок із вчиненими діями. Такий підхід спрямований на уникнення як необгрунтованого розширення, так і штучного звуження кола суб'єктів ст. 365 КК України.

Розвинено положення про суб'єктивну сторону: умисне ставлення до явного виходу за межі прав чи повноважень відмежовується від психічного ставлення до наслідків, яке встановлюється окремо. Також запропоновано критерії відмежування перевищення влади або службових повноважень від зловживання владою або службовим становищем, катування, незаконного затримання, примушування давати показання та інших суміжних діянь.

Заслугує підтримки спроба диференціювати додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю: за ч. 1 ст. 365 КК України воно пропонується як факультативне, тоді як за більш небезпечних форм перевищення – як обов'язкове. Дисертація в такий спосіб поєднує проблеми кваліфікації з питаннями індивідуалізації кримінально-правового впливу.

Наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій.

Обґрунтованість основних висновків забезпечується використанням комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Історико-правовий підхід дав змогу простежити еволюцію відповідальності за перевищення влади або службових повноважень; порівняльно-правовий – зіставити українське регулювання з підходами низки європейських держав; формально-юридичний та системно-структурний – розкрити зміст ознак складу кримінального правопорушення та їх взаємозв'язок; статистичний і соціологічний – співвіднести доктринальні положення з матеріалами кримінальних проваджень та оцінками респондентів.

Висновки дисертації здебільшого випливають із проведеного аналізу і співвідносяться з поставленими завданнями. Законодавчі пропозиції викладені не лише як загальні напрями вдосконалення, а й через конкретизацію змісту ст. 365 КК України. Це дозволяє оцінити логіку запропонованих змін, їх зв'язок із виявленими проблемами кваліфікації та можливі наслідки для правозастосування.

Порівняльно-правова частина дослідження не використовується як формальний огляд іноземних норм. На її підставі авторка встановлює переважання функціонального підходу в законодавстві досліджених держав, де відповідальність залежить насамперед від змісту публічних повноважень та способу їх протиправної реалізації, а належність до правоохоронного органу не

завжди утворює окрему ознаку складу. Цей матеріал використано для аргументації позиції щодо подальшого збереження в КК України спеціальної норми про відповідальність працівника правоохоронного органу.

Загалом методологія відповідає предмету й завданням роботи, а сформульовані рекомендації мають достатнє теоретичне та емпіричне підґрунтя для їх наукового обговорення.

Теоретична та практична спрямованість результатів дослідження.

Теоретична спрямованість дисертації виявляється в уточненні змісту об'єкта, об'єктивної сторони, спеціального суб'єкта та суб'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Запропоновані критерії явності перевищення, визначення насильства, підходи до встановлення меж правомірного примусу та відмежування від суміжних кримінальних правопорушень можуть бути враховані при подальшій розробці проблем кримінально-правової охорони службової діяльності.

Практична спрямованість пов'язана насамперед із можливістю використання сформульованих положень під час кваліфікації діянь за ст. 365 КК України, оцінювання законності застосування примусу, вирішення питань конкуренції кримінально-правових норм та призначення покарання. Нормативні пропозиції можуть бути предметом фахового обговорення при подальшому вдосконаленні ст. 365 КК України, а результати аналізу судової практики – використовуватися у професійній підготовці працівників правоохоронних органів та юридичній освіті.

Оцінка структури та змісту дисертації, її завершеності.

Дисертація містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що об'єднують вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел

та додатки. Така побудова відповідає меті й завданням дослідження та забезпечує послідовне розкриття заявленої теми.

У першому розділі «Теоретико-правові засади дослідження кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» проаналізовано стан наукової розробки проблематики, методологію, генезис відповідальності та службову діяльність працівника правоохоронного органу як об'єкт кримінально-правової охорони. Систематизація попередніх досліджень дала можливість визначити питання, які не отримали комплексного вирішення з урахуванням чинної редакції ст. 365 КК України.

У підрозділі 1.2 запропоновано періодизацію становлення відповідальності за перевищення влади або службових повноважень, що охоплює звичаєвий, спадковий, козацький, імперський, радянський та сучасний періоди. Історичний аналіз використано для пояснення трансформації кола суб'єктів та поступового формування спеціальної кримінально-правової заборони. Підрозділ 1.3 завершує теоретичний блок визначенням змісту службової діяльності та обґрунтуванням її кримінально-правової охорони.

Другий розділ присвячений кримінально-правовій характеристиці діяння. У підрозділі 2.1 досліджено об'єкт та об'єктивну сторону, зокрема активний характер перевищення, явність виходу за межі прав чи повноважень, істотну шкоду, тяжкі наслідки, насильство, застосування зброї і спеціальних засобів. У підрозділі 2.2 розкрито критерії спеціального суб'єкта та суб'єктивної сторони, у тому числі співвідношення умисного перевищення і психічного ставлення до наслідків.

Третій розділ логічно переводить дослідження у площину кваліфікації та покарання. У підрозділі 3.1 сформульовано критерії відмежування ст. 365 КК

України від зловживання владою або службовим становищем, катування, незаконного позбавлення волі, примушування давати показання та інших діянь. Підрозділ 3.2 містить аналіз санкцій і практики призначення основних та додаткових покарань. У підрозділі 3.3 узагальнено законодавчі підходи Франції, Німеччини, Польщі та інших держав, після чого сформульовано напрями використання відповідного досвіду в українському кримінальному праві.

Загальні висновки узгоджені зі змістом розділів і містять як теоретичні узагальнення, так і конкретні пропозиції щодо вдосконалення ст. 365 КК України. Це дає підстави характеризувати дисертацію як завершену кваліфікаційну наукову працю.

Зауваження щодо змісту дисертації та положень, які потребують додаткової аргументації.

У цілому позитивна оцінка дисертації не виключає наявності положень, які мають дискусійний характер і можуть бути предметом фахового обговорення під час захисту:

1. У підрозділі 2.1 та у висновках дисертації здобувачка пропонує надати вчиненню перевищення влади або службових повноважень в умовах воєнного стану самотійного особливо кваліфікуючого значення, доповнивши ст. 365 КК України новою частиною четвертою. Мотивування пов'язується з розширенням завдань правоохоронних органів, роботою на блокпостах, у прифронтових районах і на деокупованих територіях, підвищеною залежністю громадян від представників влади. Разом із тим запропонована ознака сформульована через сам факт дії правового режиму воєнного стану. За такого підходу посилена відповідальність може наставати й за діяння, яке за місцем, способом, виконуваною службовою функцією та конкретними обставинами жодним чином не пов'язане з особливостями воєнного стану. На наш погляд, потребує

додаткового обґрунтування необхідність установлення фактичного зв'язку між перевищенням повноважень та використанням винним особливих умов, додаткових повноважень або обмежених можливостей потерпілого захистити свої права. Це дозволило б точніше пояснити, чому відповідна обставина в кожному випадку підвищує суспільну небезпечність діяння.

2. На с. 78–97, аналізуючи об'єктивну сторону, авторка виявляє суперечність між відсиланням ч. 2 ст. 365 КК України до «дій, передбачених частиною першою цієї статті» та судовим підходом, за яким істотна шкода не встановлюється як самостійна обов'язкова ознака кваліфікованого складу. Для вирішення проблеми запропоновано примітку до ст. 365 КК України проте, при кваліфікації за частинами другою і третьою встановлення істотної шкоди як окремої ознаки не вимагається. Виявлена неузгодженість справді заслуговує на увагу, однак обраний спосіб її усунення потребує додаткового догматичного обґрунтування. Доцільно пояснити, чи достатньо примітки для нейтралізації прямого законодавчого відсилання до ч. 1, або більш послідовним було б уточнення самих диспозицій частин другої і третьої. Від відповіді залежить і розуміння співвідношення основного, кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів.

3. У підрозділі 2.2 (с. 98–117) сформульовано положення про можливість складної форми вини: вихід за межі наданих прав чи повноважень оцінюється як умисний, тоді як психічне ставлення до істотної шкоди, наслідків насильства, застосування спеціальних засобів чи зброї та тяжких наслідків, на думку авторки, може бути як умисним, так і необережним. Такий висновок потребує більш чіткого співвіднесення із загальними положеннями КК України про вину та з нормативною побудовою окремих частин ст. 365 КК України. Бажано конкретизувати, щодо яких наслідків необережне ставлення є можливим, як воно впливає на визнання кримінального правопорушення умисним у цілому та за яких

фактичних обставин повинна застосовуватися кваліфікація за сукупністю з кримінальними правопорушеннями проти життя чи здоров'я.

4. Позитивно оцінюючи сформульовані у підрозділі 2.2 критерії визначення працівника правоохоронного органу як спеціального суб'єкта, слід зазначити, що в роботі акцентовано увагу на функціональному характері такого статусу: формального перебування у штаті недостатньо, необхідно встановлювати фактично виконувані правоохоронні функції та обсяг владних або примусових повноважень. Водночас чинне законодавство не містить єдиного вичерпного переліку правоохоронних органів. Через це було б доцільно детальніше визначити послідовність критеріїв, за якими правозастосувач повинен вирішувати питання про спеціальний суб'єкт у складних випадках: щодо працівників зі змішаними функціями; осіб, тимчасово відряджених до іншого органу; працівників, які фактично виконують правоохоронні функції без постійного наділення владними повноваженнями. Така конкретизація підвищила б визначеність запропонованого авторкою підходу.

5. У підрозділі 3.3 (с. 153–163) встановлено, що кримінальне законодавство більшості проаналізованих європейських держав не виокремлює працівника правоохоронного органу як самостійного спеціального суб'єкта перевищення влади або службових повноважень, а використовує загальні норми щодо неправомірного використання публічних повноважень. Авторка водночас обґрунтовує доцільність збереження спеціальної ст. 365 КК України. Ця позиція є допустимою, проте порівняльний висновок варто було б посилити чіткішими критеріями, за якими спеціальна українська заборона є переважною перед загальним підходом. Зокрема, потребує більш розгорнутого викладу питання: які особливості української системи правоохоронних органів, обсягу примусових повноважень або співвідношення зі ст. 364 КК України виправдовують таке відхилення від поширеного зарубіжного підходу.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

Ознайомлення з текстом дисертації та переліком опублікованих праць не дає підстав стверджувати про недотримання авторкою принципів академічної доброчесності. Використані наукові позиції, нормативні положення, статистичні відомості та матеріали практики супроводжуються посиланнями на відповідні джерела. Дисертація містить власні узагальнення, висновки та пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Калинки Наталії Леонідівни «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, у якій одержано науково обґрунтовані результати щодо кримінально-правової характеристики діяння, його кваліфікації, відмежування від суміжних кримінальних правопорушень та призначення покарання.

Зміст дисертації відповідає спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Положення і висновки характеризуються належним рівнем обґрунтованості та наукової новизни, основні результати оприлюднено у наукових працях, а висловлені в цьому відгуку зауваження мають дискусійний характер і не змінюють загальної позитивної оцінки дослідження.

За науковим рівнем, змістом, структурою, повнотою оприлюднення результатів і характером одержаних положень дисертація відповідає вимогам законодавства України та нормативних актів Міністерства освіти і науки України, що регулюють атестацію здобувачів наукового ступеня кандидата наук, а її авторка – Калинка Наталія Леонідівна – заслуговує на присудження наукового

ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

**Професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Оксана ГРИТЕНКО

Підпис Гритенко О.А. засвідчую:

**Проректор
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України**

Олександр ЮНІН